

สรุปและเสนอแนะ

ในบทสุดท้ายนี้จะเป็นการสรุปความสัมพันธ์ของละครโทรทัศน์กับสังคมไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2498-2516 รวมทั้งเสนอแนะแนวทางอันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยอื่น ๆ ต่อไป

สรุปความสัมพันธ์ของละครโทรทัศน์กับสังคมไทยในช่วงปี พ.ศ. 2498-2516

จากการศึกษาวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างละครโทรทัศน์กับสังคมไทยในช่วงปี พ.ศ. 2498-2516 พบว่า ตลอดช่วง 19 ปี สถานีโทรทัศน์ของประเทศไทยทั้ง 4 สถานีมีละครโทรทัศน์ออกอากาศถึง 6,044 ครั้ง จากเรื่องที่น่าสนใจ 1,151 เรื่อง ละครโทรทัศน์ที่ออกอากาศมีทั้งละครสั้นจบในตอน ละครสั้นชุด ละครยาวหลายตอนจบ ระยะแรกเป็นละครจบในตอนความยาว 30-90 นาที หลังปี พ.ศ. 2502 เป็นละครเรื่องยาว ออกอากาศติดต่อกันตั้งแต่ 2-24 ตอน ความยาว 90-120 นาที โดยเฉพาะละคร 2-4 ตอนจบมากกว่าละครสั้นจบในตอน ละครที่ออกอากาศในช่วง 19 ปีนี้จัดเสนอโดยคณะละคร ซึ่งมีทั้งคณะละครที่เป็นเจ้าหน้าที่ของสถานีเองได้แก่ เจ้าหน้าที่ของสถานีช่อง 4, คณะละครภายนอกซึ่งเริ่มแรกทีมงานมาจากคณะละครเวที รวมแล้วตลอดช่วง 19 ปี มีคณะที่จัดทำละครโทรทัศน์ถึง 159 คณะ และผู้ร่วมงานของคณะละครได้แก่ นักแสดง, ผู้เขียนบทละคร ผู้กำกับการแสดง เป็นผู้ที่ผ่านเวทีละครมาแล้วเป็นส่วนใหญ่ นักแสดง, ผู้เขียนบทละคร, ผู้กำกับการแสดงหรือหัวหน้าคณะที่มาจากละครเวทีจึงถือว่าเป็นกลุ่มผู้บุกเบิกละครโทรทัศน์ของไทยร่วมกับเจ้าหน้าที่ของสถานีช่อง 4 นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐ และเอกชนมาจัดทำละครโทรทัศน์เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหน่วยงานของตน รวมแล้วถึง 179 ครั้ง ส่วนเนื้อเรื่องที่น่าสนใจเป็นละครโทรทัศน์นั้น ระยะเริ่มแรกเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ และเรื่องของรัชกาลที่ 6 เรื่องจากนวนิยายมีน้อยมาก หลังปี พ.ศ. 2502 เมื่อเริ่มมีละครยาวหลายตอนจบ นวนิยายถูกนำมาทำเป็นละครมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นนวนิยายของ ขาชอบ ไม้มืองเค็ม ดอกไม้สด ก.สุรางคนางค์

ช่วงหลังปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นไป เนื้อเรื่องของละครโทรทัศน์นำมาจากนวนิยายแทบทั้งสิ้น เรื่องที่แต่งขึ้นใหม่มีน้อยมาก นวนิยายที่นำมาเป็นละครในช่วงนี้ก็ได้แก่นวนิยายของนักเขียนที่กล่าวมาแล้ว และนวนิยายของ สุภาวดี เทวกุล, กฤษณา อโศกสิน และหมยงค์ เป็นส่วนใหญ่ ส่วนละครที่แต่งเป็นเรื่องขึ้นใหม่นั้นตลอดช่วง 19 ปีส่วนใหญ่เป็นบทประพันธ์ของ รพีพร, อังอร, อาจิมป์ ปัญจพรรค, ส.อาสนจินดา, ดาวร สุวรรณ, วิม อธิกุล และสุภาวดี เทวกุล ส่วนละครของหน่วยงานต่างๆ หรือละครการกุศล ละครพิเศษเนื่องในวันสำคัญนั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องของรัชกาลที่ 6 และเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ตามจุดประสงค์ของแต่ละหน่วยงาน

ในการจัดทำละครแต่ละเรื่อง คณะละครต้องใช้เงินประมาณ 5000-15,000 บาท ขึ้นอยู่กับรูปแบบของละครว่าต้องมีค่าใช้จ่ายมากหรือน้อย เช่น ถ้าเป็นละครอิงประวัติศาสตร์ก็จะต้องใช้เงินจำนวนมาก เพราะจัดแสงมากและค่าเครื่องแต่งคอสตูม โดยเงินที่นำมาจัดทำละครนั้น คณะละครได้มาจากผู้อุปถัมภ์รายการซึ่งผ่านทางนายหน้า (ผู้หาสปอนเซอร์) และเมื่อผู้อุปถัมภ์รายการตกลงที่จะให้เงินทุนในการทำละครแก่คณะใดแล้ว คณะละครนั้นก็จะต้องจัดละครตามที่ผู้อุปถัมภ์รายการพอใจหรือตามรสนิยมของคนดู และต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในการจัดทำละครของแต่ละสถานี

โดยตลอดระยะเวลา 19 ปี ละครโทรทัศน์มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการจัดทำซึ่งมีผลต่อรูปแบบ และเนื้อหาของละครมากกว่าจะสัมพันธ์กับสังคมในลักษณะที่ละครโทรทัศน์เป็นเครื่องสะท้อนภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย และการที่ละครโทรทัศน์ไม่สามารถจะให้ภาพของสังคมตามที่เป็นอย่างไครั้นก็เนื่องมาจากความสัมพันธ์ของละครกับสังคมในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในกระบวนการจัดทำละครโทรทัศน์นั่นเอง

ในความสัมพันธ์ระหว่างละครโทรทัศน์กับสังคมไทย ละครโทรทัศน์แต่ละเรื่องที่ทำโดยคณะละครต่าง ๆ กว่าจะปรากฏสู่สายตาผู้ชมทางจอภาพได้นั้นต้องผ่านขั้นตอนของความสัมพันธ์หลายขั้นตอน ในด้านการเมือง โทรทัศน์กำเนิดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการประชาสัมพันธ์สิ่งต่าง ๆ ให้กับประชาชนมาตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว โดยรัฐบาลมีอำนาจในการควบคุมรายการต่าง ๆ ของทุกสถานี และรัฐบาลได้ใช้ละครโทรทัศน์

เป็นสื่อระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เนื่องจากละครโทรทัศน์สามารถสื่อเรื่องราว และสาระต่าง ๆ ให้แก่ผู้ชมได้เพราะละครโทรทัศน์เป็นศิลปะของการแสดงเรื่องราวต่าง ๆ รัฐบาลทุกสมัยจึงเห็นความสำคัญของละครโทรทัศน์ว่าสามารถจะเป็นตัวแทนในการสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ให้ประชาชนรับรู้ได้เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเพื่อประโยชน์แก่รัฐบาลเองโดยที่ประชาชนไม่รู้ตัว ในการสื่อสารเรื่องราวและประชาสัมพันธ์สิ่งต่าง ๆ โดยละครโทรทัศน์นั้น รัฐบาลทำได้โดยผ่านทางละครการกุศล ละครพิเศษเนื่องในโอกาสต่าง ๆ และผ่านทางคณะผู้จัดทำละคร ในด้านละครการกุศลหรือละครพิเศษนั้นรัฐบาลสามารถแสดงออกถึงจุดประสงค์ของรัฐบาลได้อย่างชัดเจน ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2512 จะมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในเดือนกุมภาพันธ์ เพื่อให้ประชาชนได้ทราบถึงการใช้สิทธิเลือกตั้ง การระดมมหาชาติไทยจึงจัดแสดงละครเรื่อง "การใช้สิทธิในการเลือกตั้ง" แต่สำหรับละครโทรทัศน์ที่จัดเสนอเป็นปกติโดยคณะละครต่าง ๆ นั้น สัมพันธ์กับการเมืองในลักษณะที่รัฐบาลเข้ามากำหนดและควบคุมในด้านเนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องของละครจะต้องอยู่ในขอบเขตความต้องการของรัฐบาล รัฐบาลควบคุมโดยผ่านทางสถานี ทั้งรัฐบาลและสถานีต่างออกกฎเกณฑ์ในการพิจารณาเนื้อเรื่องของละครที่จะออกอากาศทางโทรทัศน์ ซึ่งมีผลบังคับใช้กับคณะละครทุกคณะที่ต้องการหารายได้เพื่อเลี้ยงปากท้องจากการจัดเสนอละคร โดยรัฐบาลให้ทางสถานีเป็นผู้ควบคุม นอกจากละครโทรทัศน์จะสัมพันธ์กับสังคมในด้านการเมืองดังนี้แล้ว ละครโทรทัศน์ยังสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจในลักษณะที่ผู้ผลิตมีรายการเป็นตัวกำหนดรูปแบบและเนื้อเรื่องของละครโทรทัศน์เพราะคณะละครจัดทำละครได้โดยอาศัยเงินทุนจากผู้ผลิตมีรายการ ดังนั้น ถ้าผู้ผลิตมีรายการพอใจให้คณะละครจัดเสนอละครประเภทใด คณะละครก็ต้องจัดเสนอตามความต้องการของผู้ผลิตมีรายการนั้น ซึ่งความต้องการที่ผู้ผลิตมีรายการจะให้คณะละครจัดทำละครประเภทใดก็ขึ้นอยู่กับรสนิยมของผู้ชม เพราะผู้ชมเป็นผู้ซื้อสินค้าของผู้ผลิตมีรายการ หรือบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับความนิยมของผู้ผลิตมีรายการเอง แต่อย่างไรก็ตามคณะละครบางคณะก็อาจจะจัดทำละครที่ผู้ชมไม่นิยมได้ในกรณีที่สถานีสนับสนุน และผู้ผลิตมีรายการยอมรื้อสละเงินเพราะเห็นว่ามีความสำคัญต่อสังคม เช่น ละครพันทางของคณะพลาชมงคล ไม่มีผู้ชมนิยมดูแต่มีออกอากาศตลอดช่วง 19 ปี เพราะทางสถานีและบริษัทเบียร์ไทยตราสิงห์ให้ความสนับสนุนเพราะถือว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของไทย และในยามที่เศรษฐกิจฝืดเคืองก็ยังมิผลต่อคณะละครด้วย เพราะผู้ผลิตมีรายการจะให้เงินสปอนเซอร์น้อยเนื่องจากสินค้าขายไม่ดี

นอกจากในด้านการเมือง และเศรษฐกิจแล้ว ในด้านสังคม สภาพสังคมยังเป็นตัวกำหนดรสนิยมในการดูละครของประชาชนซึ่งมีผลต่อผู้ปลุมนักรายการ และต่อคณะอีกด้วย เพราะคณะละครต้องทำละครที่ถูกใจคนดูซึ่งรสนิยมของคนดูเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพทางสังคม นอกจากนี้ สภาพสังคมยังเป็นแหล่งข้อมูลให้กับนักเขียนในการนำมาเป็นเรื่องราวของละครโทรทัศน์ได้ เพราะฉะนั้นนักเขียนหรือนักประพันธ์โดยทั่วไปอาจจะเขียนเรื่องราวตามสภาพสังคมที่เป็นอยู่ แต่สำหรับละครโทรทัศน์ของไทยในช่วงปี พ.ศ. 2498-2516 นั้นไม่สามารถจะนำเรื่องที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงทางสังคมมาแสดงได้ครบถ้วนเนื่องจากกฎเกณฑ์ของสถานีและรัฐบาล ละครโทรทัศน์ในช่วง 19 ปีจึงต้องเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล สถานี ผู้ปลุมนักรายการ และรสนิยมของผู้ชม แต่ยึดถือนโยบายของสถานีและรัฐบาลเป็นหลักใหญ่ เพราะถึงแม้ว่าคณะละครจะจัดทำละครรูปแบบใดก็ตามที่ผู้ชมนิยม สุดท้ายแล้วก็ต้องไม่ไปขัดกับหลักเกณฑ์ในการพิจารณาบทละคร

เมื่อลักษณะของความสัมพันธ์ในการจัดทำละครโทรทัศน์เป็นดังนี้ จึงทำให้มีละครที่มีแนวเรื่องเกี่ยวกับความรักออกอากาศมากทุกยุคทุกสมัย ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าประชาชนให้ความนิยม ดูแล้วเกิดความสบายใจประกอบกับมีความชอบอยู่แล้ว หรือในทางกลับกันประชาชนอาจจะชอบดูละครทุกรูปแบบ จากแผนผังรายการโทรทัศน์พบว่า มีละครออกอากาศถึง 21 รูปแบบ แต่คณะละครอาจจะทำละครประเภทนี้มากเพราะไม่อยากจะขัดกับนโยบายของทางสถานีถ้าจะทำละครแนวอื่น และตลอดช่วงเวลา 19 ปี มีละครแนว Morality ออกอากาศมากเป็นที่ 2 รองจากละคร Love theme ในทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยจอมพลถนอม กิติขจร และในละคร Morality theme นี้เกือบครึ่งหนึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ให้คนประพฤติปฏิบัติตัวในทางที่ดี อยู่ในศีลธรรมและละเว้นจากอบายมุขทั้ง 5 ละคร Morality theme ในค่านี้นับถือว่ามีผลช่วยลบลบปัญหาสังคมในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านอาชญากรรม โสเภณี สิ่งเสียดสี และยังมีผลให้ประชาชนนำเอาหลักคำสอนไปแก้ปัญหาที่ต้องเผชิญในการดำเนินชีวิตทางสังคม แต่ในด้านความเป็นจริงของสังคมที่จะสะท้อนออกมาในละครโทรทัศน์อย่างเช่นเรื่องการเมือง เรื่องการคอร์รัปชัน เรื่องปัญหาเศรษฐกิจ และสังคมนั้นน้อยมาก เนื้อเรื่องของละครส่วนใหญ่ตลอด 19 ปีเป็นไปตามความต้องการของรัฐบาล ตามนโยบายหลัก ๆ ของรัฐบาลทุกสมัยคือ เทอคทุนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาก็ได้แก่ ละคร Morality theme สถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ได้แก่

ละคร Idealism theme ที่ออกอากาศมากเป็นอันดับ 3 ของละครทุกแนวตลอดช่วง 19 ปี และไม่ต้องการให้คนดูรับรู้หรือทำความเข้าใจว่าสังคมกำลังอยู่ในภาวะบีบคั้น ข้าราชการ-การประพฤติดัวไม่ดี รัฐบาลไม่มีความสามารถในการปกครองประเทศ ในการแก้ไขปัญหาค่าง ๆ และเพื่อให้คนในสังคมอยู่ในความสงบเรียบร้อยไม่ต่อต้านผู้ปกครองประเทศ

ละครโทรทัศน์ในระหว่างปี พ.ศ. 2498-2516 จึงกล่าวได้ว่าเป็นละครที่อยู่ภายใต้การเมืองระบบเผด็จการทหารซึ่งรัฐบาลควบคุมโดยผ่านทางสถานีเพราะละครโทรทัศน์เรื่องใดก็ตามที่ขัดกับนโยบายของรัฐบาลจะออกอากาศไม่ได้ หรือผู้นำสามารถจะระงับการออกอากาศละครทุกเรื่องได้โดยผ่านทางกฎเกณฑ์ของสถานีและรัฐบาล แต่เป็นละครโทรทัศน์ภายใต้ระบบเผด็จการที่ช่วยชี้แนะสังคมในค่านิยมศีลธรรมจรรยา ความรักชาติ และความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยมากกว่าช่วยชี้แนะสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นละครโทรทัศน์ตามนโยบายรัฐบาลที่ปิดกั้นความสามารถทางศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ของศิลปินที่เกี่ยวข้องในวงการนี้ และจะสังเกตได้ว่า ผู้นำประเทศรับผิดชอบนโยบายค่านิยมใดก็จะทำละครที่เน้นหนักไปในค่านิยมนั้น และเมื่อผู้นำหมดอำนาจลงละครที่เคยจัดเสนอก็กเลิกละไป อย่างเช่น ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีนโยบายเลิกสูบและดื่มในประเศไทย ในช่วงนั้นคณะกรรมการกลางปราบปรามยาเสพติดให้โทษจัดทำละครบ่อยครั้ง และเมื่อหมดยุคจอมพลสฤษดิ์ ละครของหน่วยงานนี้ก็น้อยลง หรือจอมพลถนอม กิติขจร รับผิดชอบงานค่านิยมนโยบายเขาชนช้างตั้งแต่ปี 2500 ในสมัยที่ยังเป็นรองนายกรัฐมนตรีอยู่ก็สนับสนุนให้มีละครคติเขาชนช้างเช่น รัชดา เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตั้งแต่เด็ก และเพื่อเป็นตัวอย่างแก่พ่อแม่ในการปกครองลูก และเมื่อขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านก็ยังให้ความสำคัญในค่านิยมเขาชนช้าง ละครคติเขาชนช้างจึงมีออกอากาศแก่ผู้ชมเรื่อยมาจนหมดยุคของจอมพลถนอม ละครคติเขาชนช้างนี้ก็เลิกออกอากาศไปคาว เนื่องจากผู้ปกครองประเทศคนต่อไปไม่ได้ให้ความสำคัญในค่านิยมนี้

ตลอดช่วงระยะเวลา 19 ปี ละครโทรทัศน์จึงมีความสัมพันธ์กับสังคมไทยในลักษณะที่รูปแบบและเนื้อเรื่องของละครขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้ปกครองประเทศ เพราะผู้ปกครองประเทศ หรือผู้นำทุกยุคทุกสมัยได้สอดใส่อุดมการณ์และนโยบายของตนไว้ในกฎเกณฑ์ของการพิจารณาเนื้อเรื่องของละครที่จะออกอากาศ แต่ถึงแม้ว่ารัฐบาลและสถานีจะควบคุมละครโทรทัศน์อย่างเคร่งครัด แต่ในทุกยุคทุกสมัยก็ยังมึละครที่ขัดกับหลักเกณฑ์ออกอากาศ

อยู่เสมอเนื่องจากกฎเกณฑ์ทุกกฎเกณฑ์ย่อมมีข้อยกเว้น และเป็นละครโทรทัศน์ที่ไม่ได้สะท้อนภาพของสังคม และให้อะไรกับผู้ชมนอกจากช่วยในทางจิตใจให้เกิดความเพลิดเพลิน และช่วยสังคมในด้านศีลธรรมจรรยา และสร้างความรู้สึกรักชาติให้แก่คนในสังคมละครในช่วง 19 ปี จึงเป็นละครที่สะท้อนนโยบายของผู้เฒ่ามากกว่าสะท้อนภาพความเป็นจริงของสังคมไทย แต่ในทางกลับกัน การที่ละครโทรทัศน์ในช่วง 19 ปี ไม่สามารถจะให้ภาพสังคมที่เป็นจริงได้นั้น ทำให้ทราบความจริงว่า สังคมไทยและศิลปินคนไทยอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบเผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ไม่ถือว่าเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์แบบ เพราะยังมีข้อบกพร่องในด้านข้อมูลอยู่มาก เนื่องจากข้อจำกัดของระยะเวลาในการศึกษาทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถจะค้นหาข้อมูลทีละเอียดย่อยและหลายแง่มุมได้มากกว่านี้ ประกอบกับบุคคลที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ก็มีข้อจำกัดเช่นกัน ทั้งในด้านเวลา และเรื่องที่ผู้วิจัยศึกษาเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านมานานหลายสิบปีทำให้เกิดความหลงลืมและไม่แม่นยำในการให้ข้อมูล

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยหวังว่าการวิจัยครั้งนี้คงจะเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของละครโทรทัศน์กับสังคมไทยในช่วงเวลาต่อจากที่ผู้วิจัยได้ทำไว้ และข้อมูลในส่วนต่าง ๆ ที่ได้มาจากการวิจัยคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษาทางด้านนี้บ้าง ไม่มากก็น้อย

นอกจากนี้ สำหรับผู้ที่สนใจจะทำวิจัยในเรื่องนี้ อาจจะทำวิจัยในช่วงเวลาเดียวกับผู้วิจัยก็ได้แต่ทำในแง่มุมอื่นนอกเหนือจากที่ผู้วิจัยได้ทำไว้ ดังเช่น ศึกษาผู้ชมละครโทรทัศน์ ว่าละครแต่ละแนวผู้นิยมดูต่างระดับการศึกษา อายุ และฐานะทางสังคมหรือไม่ อิทธิพลของคนดูที่มีต่อเนื้อเรื่อง คณะละคร และผู้อุปถัมภ์รายการ หรือศึกษากลุ่มศิลปินที่เกี่ยวข้องกับละครโทรทัศน์โดยเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นนักแสดง ผู้กำกับ การแสดง หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายเทคนิค ฯลฯ ในฐานะที่เป็นกลุ่มสังคมหนึ่งว่ากลุ่มคนพวกนี้มีสภาพความเป็นอยู่ มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างไร ก้าวเข้ามาในวงการนี้ได้อย่างไร ได้รับความฝึกฝนอบรมจากไหน และได้รับค่าตอบแทนมากน้อยแตกต่างกันอย่างไร และกลุ่มสังคมของศิลปินเองมีบรรทัดฐานของกลุ่มหรือไม่ อย่างไร คนที่อยู่ในกลุ่มสังคมนี้ต้องประ-

พฤติปฏิบัติตัวอย่างไร และการเคารพยกย่องทางสังคมทั้งจากสังคมภายในกลุ่มเองและ
 ภายนอกกลุ่มแตกต่างกันหรือไม่ ตลอดจนการปฏิบัติตัวเพื่อให้เห็นที่ขึ้นชอบของคนนอก
 วงการ หรืออาจจะศึกษาในค่านิยมเศรษฐกิจ ถึงระบบการใช้จ่ายเงินของคณะละคร จำ-
 นวนเงินที่ได้รับจากผู้อุปถัมภ์รายการแต่ละรายในแต่ละครั้ง การหมุนเวียนของเงินที่ใช้
 ในการจัดละครแต่ละเรื่อง ผลของสภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่มีต่อผู้
 อุปถัมภ์รายการซึ่งมีผลต่อคณะละครอีกต่อหนึ่ง ผลในทางเศรษฐกิจจากการโฆษณาสินค้า
 ในช่วงเวลาที่จัดเสนอละคร ฯลฯ

ศูนย์วิทยพัทยาการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย